

URTX

NOBLESA I PODER AL MONESTIR DE SANTA MARIA
DEL PEDREGAL A L'EDAT MITJANA

Francesc Rodríguez Bernal

NOBLESA I PODER AL MONESTIR DE SANTA MARIA DEL PEDREGAL A L'EDAT MITJANA

Abstract

Desde su fundación, el monasterio de Santa María del Pedregal aparece favorecido por la generosidad de los hacendados locales y la nobleza de proximidad, que le otorgan tierras y privilegios durante el último cuarto del siglo XII. La llegada al monasterio de Dolça de Peramola (abadesa desde 1209) abre las puertas del cenobio a las donaciones procedentes de la gran nobleza catalana, especialmente de la casa real y de los Cardona. La documentación confirma la presencia de los Anglesola a partir del siglo XIV y la heráldica conservada sobre diferentes restos procedentes del monasterio permite constatar la presencia de otros linajes, como los Aguiló, Margarit o Ballester.

The monastery of Santa Maria del Pedregal appears favoured by the generosity of local landowners and nobility of proximity since its founding. They gave lands and privileges during the last quarter of the 12th century to the monastery. The arrival of Dolça de Peramola (abbess from 1209) opened the doors of this church to donations from the great Catalan nobility, especially the royal household and the Cardona. The documentation confirms the presence of Anglesola from the 14th century and heraldry preserved from the monastery helps us verify the presence of other lineages, such as Aguiló, Margarit or Ballester, during the Middle Ages.

Paraules clau

Monestir del Pedregal, monaquisme femení, edat mitjana, Tàrrrega, el Talladell, reis d'Aragó, vescomtes de Cardona, heràldica.

Durant tota l'edat mitjana, la noblesa ocupa un rol fonamental en l'organització i el control de la societat. Casta dominant, els càlculs més optimistes indiquen que, tot i representar només un 5 % de la població, tenia sota el seu control el poder, el honor i la majoria.¹ Aquest monopoli del total de la producció té el seu paral·lel en els estaments que permetien el control social a través de les institucions tant polítiques com religioses. D'entrada, la noblesa copa, durant segles, les institucions laiques de manera quasi exclusiva fins ben entrada l'època baixmedieval. I el mateix es pot dir quan es parla d'institucions religioses supraparroquials. Tot i els diferents intents per posar límits a la presència dels fills de la noblesa dins les institucions religioses, el consens és general en admetre que hi desenvolupen un rol essencial: a Catalunya, abans de la reforma gregoriana, la pràctica totalitat dels bisbats fou ocupada per personatges procedents de famílies nobiliàries. La concessió de càrrecs eclesiàstics a nobles es feia de manera oberta i no és estrany trobar als documents catalans exemples explícits sobre aquesta qüestió.² En realitat, la direcció d'un bisbat era un costum arrelat dins l'aristocràcia, que arribà a considerar-ho un dret. Entre

els anys 943 i 1099, tots els vescomtes de Cardona, per exemple, tingueren un germà que ocupà una càtedra episcopal catalana. La funció episcopal estava tan arrelada entre els segons fills de cada generació que, quan l'any 1091 el capítol del bisbat d'Urgell no escollí com a nou bisbe de la seu Folc II de Cardona (vescomte de Cardona i germà del també vescomte Ramon Folc I), aquest muntà en còlera, desafia l'autoritat comtal, pactà amb els enemics de Barcelona i encunyà moneda pròpia al castell familiar de Calaf. La situació a la Catalunya central només es normalitzà quan, el 1096, el comte Ramon Berenguer III facilità l'accés de Folc al bisbat de Barcelona, de manera que feia realitat les seves ambicions.³

Pel que fa a la supremacia de l'aristocràcia, la situació no era menys evident als monestirs femenins catalans. Aquestes institucions foren sovint creades per famílies nobiliàries que tractaven de donar sortida a les seves filles que quedaven fora de les aliances matrimonials, per ubicar-hi les dones vídues que podien obstaculitzar el govern dels primogènits del llinatge i per oferir un espai a aquelles familiars que buscaven una vida activa fora del matrimoni.

¹ M. AURELL (1996), *La noblesse en Occident (ve-xve siècles)*, París, Armand Colin, p. 7.

² Un exemple força clar el representa la convinença realitzada entre el vescomte Ramon Folc I de Cardona i el bisbe Guillem Guifré d'Urgell, en què aquest es compromet explícitament a acollir el germà del vescomte a la seu (Archivo Ducal de Cardona, llig. 158, núm. 45, s. d.). Ho edità, a partir d'una còpia posterior, F. VALLS I TABERNER (1932), «La primera dinastia vescomtal de Cardona», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. xvi, p. 134-136. En un document posterior, el bisbe encara reconeix que havia donat un arxidiaconat al germà del vescomte i que, per tant, no n'hi havia cap vacant per oferir a ningú més (Arxiu Capitular d'Urgell, LDEU, I, f. 179r-179v). Apareix publicat per C. BARAUT (1983), «Els documents dels anys 1051-1075, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, núm. 6, doc. 784, p. 151-152.

³ F. RODRÍGUEZ BERNAL (2011), «Folc II, vescomte de Cardona, bisbe electe d'Urgell i bisbe de Barcelona (c. 1040-1099)», *Paratge*, núm. 24, p. 264-269.

Fonamental fou el paper de les comtesses catalanes en la creació dels primers monestirs femenins. De fet, les comtesses desenvoluparen un rol essencial en la vida de l'Església: donaren suport als seus marits en l'elecció de responsables religiosos, donaren cobertura a la instal·lació de comunitats monàstiques en terres de la seva propietat, dotaren les institucions amb terres, drets i béns immobles i incentivaren l'arribada de relíquies prestigioses que enriquiren el temporal de catedrals i monestirs.⁴ Després de la renovació cistercenca duta a terme durant el darrer quart del segle XII, la resta de les famílies nobiliàries catalanes prenen la iniciativa i s'impliquen fortament en la construcció i el patrocini de monestirs femenins. Per a aquests aristòcrates, gestos com ara la construcció, la dotació, les deixes puntuals i testamentàries als monestirs no signifiquen només actes públics de pietat, sinó que impliquen també una aposta pel prestigi de les institucions religioses femenines, un mitjà per accedir al control de territoris sobre els quals incrementar la seva influència o, simplement, una manera de complementar-lo. La generositat de nobles i aristòcrates envers els monestirs femenins tenia un preu: durant segles, les abadesses tingueren cognoms il·lustres que eren un reflex del seu origen i que indiquen la procedència d'una part important de les propietats del monestir. A Vallbona de les Monges, per exemple, els referents toponímics de les abadesses delaten freqüentment les seves famílies d'origen: Anglesola, Rubió, Cardona, Timor, Queralt, Copons, Cabrera o Avinyó controlen massivament el càrrec abacial entre els anys 1191 i 1399.⁵ La decoració escultòrica tampoc no és aliena al patronatge nobiliari, de manera que els escuts de les famílies aristocràtiques omplen de signes heràldics i colors els capitells dels claustres, les façanes, les capelles familiars, els paviments de les sales capitulars, les claus de volta i els sarcòfags dels cenobis femenins.

Fundat, diu la tradició, durant el darrer quart del segle XII, el monestir de Santa Maria del Pedregal ha estat objecte d'estudis molt desiguals els més moderns dels quals apareixen també com els més reiteratius i, segurament, els menys interessants des del punt de vista historiogràfic.⁶ Les dificultats per accedir a la documentació i la seva dispersió (fets que ja foren apuntats fa dècades) són les causes més evidents d'aquesta situació i han provocat, també, que el monestir del Pedregal no s'hagi prodigat excessivament com a temàtica d'estudi entre els especialistes durant els darrers anys.

Al treball que presentem, intentarem oferir algunes pinzellades del paper de la noblesa i l'exercici del poder al monestir de Santa Maria del Pedregal al llarg del període medieval, revisarem el tradicional paper que hom a atorgat als Anglesola en la seva fundació, donarem dades sobre l'origen familiar d'algunes abadesses conegudes i apuntarem la possible existència d'altres. El nostre interès se centrarà en dos elements que considerem clau i complementaris per a l'observació del fet nobiliari a la institució entre els segles XII i XV:⁷ d'una banda, el seguiment de les famílies d'origen de les abadesses que hom coneix (estudiades a partir de la documentació que ja ha estat treballada pels especialistes); de l'altra, l'estudi de les fonts iconogràfiques de caràcter heràldic que hom ha identificat com a procedents del monestir del Pedregal.

L'exercici del poder. Les abadesses i les seves famílies d'origen

L'abaciologi del monestir de Santa Maria del Pedregal quedà fixat a final del segle passat per Ramon Berga i Rossell a partir de la documentació recollida dels arxius targarins i de Tamarit de Llitera.⁸ Contemporàniament, la documentació custodiada a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera permetria ampliar l'a-

⁴ M. AURELL (1995), *Les noces du comte: Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*, París, Publications de la Sorbonne, p. 163-208.

⁵ J. J. PIQUER I JOVER (1990), *Abaciologi de Vallbona: Història del monestir (1153-1990)*, Vallbona de les Monges, Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, p. 67-147.

⁶ Moltes aportacions realitzades a partir del 1990 recolzen excessivament sobre els treballs anteriors i en repeteixen les virtuts, però també els possibles errors. Aquesta situació es fa palesa, molt especialment, a les obres recopilatòries o generals. A tall d'exemple, E. ZARAGOZA PASCUAL (1997), *Catàleg dels monestirs catalans*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 169-170.

⁷ El nostre treball queda, doncs, fora de la cronologia escollida en el seu moment per E. FORT COGUL (2002), «Tres monestirs cistercencs de la comarca de Tàrrrega a la primera meitat del segle XVI», ed. a cura de G. Gonzalbo Bou, *URTX: Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 15, p. 115 - 121.

⁸ R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrrrega, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 55-99. L'abaciologi és a les p. 58 i s. Aquest abaciologi serà després reproduït sense afegir-hi cap novetat per J. BELLMUNT I FIGUERAS (1999), *Devocions marianes populars: L'Urgell*, Lleida, Pagès, p. 143.

baciologi amb dues noves abadesses documentades a la darrera dècada del segle xv: Angelina Roja (1491) i Caterina Icarda (1494).⁹ La llista resultant es veu afectada per les greus mancances documentals que presenta l'estudi d'aquest monestir, que reclama la realització del seu diplomatarí a partir de les diverses fonts disperses. Amb tot, l'ascendència d'algunes abadesses es pot inferir clarament pels referents familiars que moltes presenten i el seu seguiment ens pot aclarir alguns elements sobre el paper de l'aristocràcia en la dinamització del monestir.

Una lectura ràpida ens mostra que, de les quinze abadesses censades entre final del segle xii i el 1494, fins ara coneixíem el cognom de nou: Dolça de Peramola (1209-1211), Berengueta de Bellver (1258), Guillermina de Montserrat (1271), Berengueta d'Anglesola, Elisenda d'Orís (1376), Elvira de Castellví (1411), Francesca de Jorba (1423), Angelina Roja (1491) i Caterina Icarda (1494). Pel que fa a la resta, en el seu moment no es pogué esbrinar la procedència familiar d'Estefania (1190-1207), Berenguera (1217-1244), una altra Berenguera (1297), una abadessa innominada (1459) i Francesca (1459).¹⁰

Val a dir que, a priori, les més antigues donacions i privilegis que es fan al monestir no procedeixen de cap de les famílies esmentades. Tampoc els Anglesola, escollits per la tradició com a mecenes i instigadors de la seva

fundació, apareixen entre els primers donants. En realitat, a excepció del gest del rei Alfons I el Trobador, que el 1194 prenia sota la seva protecció el monestir del Pedregal,¹¹ és la petita aristocràcia de proximitat la que dona l'empenta necessària perquè aquesta empresa cistercenca tingui èxit. A final del segle xii, només Guillem de Fívia, els germans Pere, Bernat i Ramon Calvet, els esposos Guillem Pucurull i Elicsèn, Elicsèn de Gàver i Pere de Talladell realitzen donacions pietoses al cenobi.¹² Així, les terres fundacionals sobre les quals s'aixecarà el temple són donades el 1190 pels esposos Guillem Pucurull i Elicsèn, i dos anys després serien completades amb un altre lot de terres procedent del patrimoni de Pere de Talladell.¹³ Aquest darrer personatge apareix als documents com un magnat local que, el 1174, aconseguia, juntament amb els seus germans Guillem i Bernat, la confirmació de les seves donacions anteriors per part del monarca Alfons I, un document que es féu en presència de Ramon de Tàrraga i Berenguer de Cardona.¹⁴

A l'inici del segle xiii, apareix com a abadessa Dolça de Peramola, que tenim documentada fins a sis vegades entre els anys 1209 i 1211. No s'han donat, fins ara, notícies sobre l'origen d'aquesta dama, que també apareix repetidament a la documentació catalana. Nosaltres creiem identificar-la amb l'esposa de Ramon de Peramola, un personatge singular a qui tenim testimoni especialment durant l'últim quart del segle

⁹ J. M. LLOBET I PORTELLA (1989), «Algunes notícies sobre dos monestirs cistercencs: el Pedregal i Vallbona de les Monges (1354-1757)», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 18-19.

¹⁰ Aquesta circumstància és especialment sorprenent pel que fa a la primera prioressa i abadessa del cenobi, Estefania, a qui, atenent la tradició, hom esperaria poder vincular clarament al llinatge dels Anglesola, nissaga a la qual es fa responsable de la seva fundació. No només no hi trobem cap Estefania, entre les filles dels Anglesola de la segona meitat del segle xii, sinó que, a més, a despit de futures recerques que aclareixin aquest afer, tampoc no hem sabut trobar cap relació documental directa d'aquest llinatge amb el Pedregal fins ben entrada la centúria següent i, segons les dades del mateix Berga i Rossell, la primera abadessa Anglesola és clarament de la primeria del segle xiv.

¹¹ La notícia la dona R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 60, que cita un document procedent de l'Arxiu Municipal de Tamarit de Llitera.

¹² La relació documental l'exposa R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 59-60.

¹³ Els límits de les terres ens semblen eloqüents: la primera terra és al castell del Talladell, al lloc anomenat Pedregal; la segona és al castell del Talladell i afronta amb el reguer que ve de Cervera i amb la via pública que va de Tàrraga a Cervera. Les referències documentals són a R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 59. Amb tot, ens agradaria poder consultar el document del 1192 relatiu a Pere de Talladell, personatge repetidament testimoni a les fonts catalanes des del 1136 fins al 1175, data del seu testament, sense que en coneguem cap altra presència posterior. Aquestes dates extremes converteixen la donació del 1192 en un element a revisar.

¹⁴ ACA, Monacals, *Cartulari de Sant Cugat*, f. 209, doc. 651. Publicat per M. CASAS NADAL (1996), *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: Documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, doc. 178, p. 258-259.

xii. L'aparició documental més sorprenent d'aquest Ramon és, sens dubte, a conseqüència de la seva decisió de prendre l'hàbit religiós al monestir de Sant Cugat del Vallès el juny de 1174. Aquest gest, que hauria estat considerat normal en qualsevol altre cas, aixecà en el seu moment una gran expectació i sorpresa entre els nobles, bàsicament perquè aleshores Ramon de Peramola tenia encara una esposa jove que li havia donat un fill i una filla que ja havien assolit la majoria d'edat. El document que informa de la seva conversió a monjo (i on donava a Sant Cugat diverses terres situades al terme del castell de Tàrrega)¹⁵ va acompanyat de la signatura de la seva esposa Dolça i de la seva filla Berenguera. Amb tot, el monestir degué exigir a Ramon garanties de la donació (segurament perquè les propietats de Tàrrega procedien de la dot de l'esposa) i obligà el nou religiós a obtenir confirmació reial. Això explica que uns mesos més tard, l'octubre de 1174, Ramon de Peramola demanés al rei Alfons I confirmació de la seva donació a Sant Cugat per les terres targarines.¹⁶ És lògic considerar que Dolça de Peramola i la seva filla Berenguera entressin en religió al Pedregal, molt a prop de Tàrrega i del patrimoni que el cap del llinatge acabava de cedir a Sant Cugat. Mare i filla, ara convertides en monges, participaren activament en la creació i consolidació del nou monestir del Pedregal fins que, a l'inici del segle XIII, ja amb una edat avançada, Dolça de Peramola en fou escollida abadessa. Ben aviat gaudí del favor dels nobles locals, com ara Bernat de Granyena, que patrocinà la construcció d'un hospital de pobres al costat del monestir, i encara de la Corona en la figura del rei Pere I.

En morir Dolça de Peramola, la succeeix la seva filla Berenguera, que a partir d'ara podem anomenar Berenguera de Peramola, monja del monestir i hereva del prestigi matern, la qual apareix citada com a abadessa des de l'agost de 1217. Durant l'abadiat de

Berenguera de Peramola, es produeix l'entrada del patrimoni dels Cardona al temporal del monestir, amb la venda de la meitat de Conill feta per Anglesa de Cardona¹⁷ i amb les donacions del mateix vescomte Guillem I. Recordem que Cardona i Peramola no eren pas desconeguts: Ramon de Peramola, pare de Berenguera, i Berenguer de Cardona, oncle del vescomte Guillem I, havien coincidit l'any 1174 amb motiu de la firma de l'esmentat document de confirmació del rei Alfons. Els Cardona, doncs, coneixien la particular història de Dolça i Berenguera, i no és estrany que les dones del llinatge cardoní volguessin ajudar-les afavorint el monestir del Pedregal amb la venda de Conill. Anys més tard, el 1233, Berenguera aconseguí la protecció directa del papat amb la butlla que li atorga Gregori IX, on es concedeix que siguin pagades dècimes al monestir. Aquell mateix any, el seu familiar Berenguer de Peramola institueix la celebració d'una missa al monestir i, en fundar-la, cedeix al cenobi el domini i la senyoria del castell de Riudovelles.

El darrer document de Berenguera de Peramola és del març de 1244. Molt abans de la seva desaparició, però, el llinatge de la seva successora, Berenguera de Bellver, ja havia enfortit la posició de la monja que la família tenia al cenobi. El 1210, Pons de Bellver havia fet donació d'una peça de terra, segurament com a dot de Berenguera. L'any següent, el Pedregal tenia una dominatura a Bellver, donació de Ponç de Castell. Uns anys més tard, el mateix personatge, juntament amb d'altres, cedeix al monestir tots els drets que tenen sobre el castell i terme de Conill.¹⁸ A final del segle XIII, la presència dels Bellver a Tàrrega ja era notòria, ja que Guillem de Bellver havia fundat la capella de Sant Vicenç, que després va donar a l'església de Tàrrega, fet que creà una interessant disputa entre el bisbat de Vic i el paborde de Solsona sobre el nomenament del capellà de Sant Vicenç.¹⁹

¹⁵ J. RIUS SERRA (1947), *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, vol. III, Barcelona, CSIC, p. 251.

¹⁶ ACA, Monacals, *Cartulari de Sant Cugat*, f. 209, doc. 651. Publicat per M. CASAS NADAL (1996), *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: Documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, doc. 178, p. 258-259.

¹⁷ R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrrega, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 62. En el document de venda que Berga i Rossell localitzà a Tamarit de Llitera (p. 62), caldria identificar l'Anglesa que fa la venda al monestir amb Anglesa de Cardona, germana del vescomte Guillem I, filla del vescomte Ramon Folc III, dama a qui tenim documentada des del 1167 com a *filia maior* al testament del seu pare i que, l'any 1217, podria perfectament ser vídua (Archivo Ducal de Cardona, llig. 158, núm. 100).

¹⁸ Sobre aquestes transaccions, cf. R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrrega, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 61-63.

¹⁹ Ho resumeix J. M. SEGARRA I MALLA (1984), *Història de Tàrrega, amb els seus costums i tradicions*, vol. I, Tàrrega, Museu Comarcal, p. 55-56.

No tenim notícies genealògiques de l'abadessa següent, Guillermina de Montserrat.²⁰ De fet, és esmentada en un document de venda a favor del monestir, fet per Guillem Miró el 2 de juliol de 1271, de tots els béns i drets que la parella tenia al castell i terme de Riudovelles.²¹ Es tracta de l'única menció d'aquesta abadessa, la qual, a diferència de la seva predecessora, no anava precedida de donacions de propietats o drets fetes pels seus familiars, que ens ajudarien a il·luminarne els orígens. El mateix es pot dir de la seva successora, de la qual sabem únicament que es deia Berenguera i que ja actuava l'any 1297. Hi ha la temptació raonable de considerar aquesta abadessa i la seva successora com una única persona: a partir del 1307, efectivament, regeix el monestir Berenguera d'Anglesola, la primera procedent d'aquesta família que hom ha pogut testimoniar i que serà abadessa fins al 1353.²² A partir d'aquest moment, la documentació sobre les abadeses és molt fragmentària per a la resta del període medieval. No hi ha ni un sol nom per als anys 1330-1376 i la resta (només sis noms entre el 1376 i el 1500) estan parcament documentats: un document per a Elisenda d'O-rís (3 de febrer de 1376); un altre per a Elvira de Castellví (13 de juliol de 1411, a la carta que els paers de Lleida fan a l'abat de Poblet per recomanar-la com a abadessa d'un altre monestir); un altre per a Francesca de Jorba, de la qual, de fet, no sabem si mai ocupà el càrrec abacial (apareix també recomanada pels paers de Lleida per ocupar-lo el 29 de març de 1423); un altre per a Angelina Roja (15 d'abril de 1491), i un altre per a Caterina Icarda (5 de febrer de 1494). Gràcies a aquests documents, que esmenten els noms de diverses monges de la comunitat, se'n pot inferir la procedència. El 1491 acompanyen l'abadessa Angelina Roja la priora Violant Manresa i tres monges: Violant Roja, Elionor Roja i Jerònia Ferrera. El document del 1494 informa d'una reunió a la sala capitular a la

qual assistiren, a més de l'abadessa Icarda, la priora Violant Manresa, Elionor Roja i Elionor Ferrera, monges. Deixant de banda l'escàs nombre de monges que se citen (i que segurament és un argument que reforça la idea de la decadència del monestir al final de l'edat mitjana), els cognoms (Manresa, Roja, Icarda i Ferrera, només quatre cognoms per a set monges) ja no procedeixen de l'alta aristocràcia catalana. Segons la documentació, al final de l'edat mitjana, la burgesia local és l'única supervivent a la institució, que apareix dominada pels membres de la família Roig.

La imatge del poder: l'heràldica familiar al Pedregal

Una segona via de coneixement del paper de la noblesa dins el monestir la constitueixen els diferents escuts heràldics que hom considera tradicionalment que en procedeixen. L'estudi d'aquests exemples conservats comporta diferents problemes ben coneguts per la majoria dels heraldistes. Així, quan un escut heràldic no té un referent documental segur que en permeti la identificació, ens trobem amb un escut anònim: no en coneixem el possessor. En els casos que presentem, fets en pedra, hi ha, a més, l'inconvenient d'haver-nos arribat sense color, la qual cosa converteix la seva identificació en únicament probable en alguns casos. La mateixa situació del monestir tampoc no facilita l'estudi heràldic aprofundit. Del que degué ser una gran construcció senyorial amb arquitectura del segle XII al XVI, avui només en queden les restes conservades a l'edificació que a final del segle XIX es construí a mig camí entre Tàrraga i el Talladell, així com restes pètries disperses en diferents museus i d'altres repartides entre certes propietats de caràcter públic o privat de les dues localitats, fet que fa difícil realitzar una datació precisa que permeti il·luminar els diferents exemples trobats.²³ Malgrat

²⁰ La seva procedència no és, en tot cas, targarina: malgrat el notable protagonisme que adquiriran en el futur els Montserrat de Tàrraga, no apareixen documentats a la vila fins a la primeria del segle XVI i tot indica que la seva branca és diferent de la dels Montserrat de Cervera. Ho deixa ben palès J. M. PLANES I CLOSA (2011), *Els Montserrat i els Grimau de Tàrraga (segles XVI-XIX): Noblesa, rendisme, gestió patrimonial i protagonisme públic*, Tàrraga, Ajuntament de Tàrraga i Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga.

²¹ Seguim aquí R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercencques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 65 i s.

²² J. M. LLOBET I PORTELLA (1989), «Algunes notícies sobre dos monestirs cistercencs: el Pedregal i Vallbona de les Monges (1354-1757)», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 18.

²³ J. Tous i Sanabra identificava diversos indrets amb restes atribuïbles al Pedregal: la masia de la família Soler, l'entorn del molí del Terés, la torreta de cal Roca, diverses cases del Talladell, els museus de Cervera i Tàrraga, el parc de Sant Eloi, el carrer d'Agoders, el carrer de Ramon Carnicer i el mur de contenció construït a tocar el Reguer, des del carrer de Sant Agustí fins al pont de la carretera de Tarragona a Artesa de Segre. Cf. J. TOUS I SANABRA (1989), «Els signes gliptogràfics cistercencs del monestir del Pedregal», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 108 i s.

aquestes dificultats, les troballes restants ofereixen un panorama heràldic força representatiu i suficient per donar, amb el suport de la documentació arxivística, una cert llum sobre el paper de les famílies aristocràtiques en el desenvolupament de la institució. Els exemples fins ara coneguts per la historiografia són els següents:

- A l'exterior de l'ermita del Pedregal: tres escuts heràldics repetits a la portalada actual.
- A l'interior de l'ermita del Pedregal: el sarcòfag de Guillem Aguiló.
- A l'exterior de la masia del Pedregal: un sarcòfag invertit amb tres escuts heràldics.

Recentment, hem trobat altres exemples a la masia del Pedregal:

- A l'interior de la masia: un capitell amb escut heràldic.
- Al paller del mateix indret: dos capitells amb dos escuts heràldics diferents cadascun (un dels capitells té un dels escuts malmès).

Els escuts heràldics de la façana de l'ermita ja han cridat l'atenció dels estudiosos en el passat. Joan Tous i Sanabra en feia una descripció i en donava una primera interpretació seguint l'opinió de Ramon Berga i Rossell. Es tracta de tres escuts heràldics diferents. El més evident és el que representa un card, propi de la família Cardona, que l'utilitza almenys des de l'època de Berenguera de Cardona († 1211). El fet que es tracti d'un únic card ubica la peça clarament al segle XIII, moment en què l'heràldica d'aquesta nissaga no havia derivat encara cap a la representació posterior més freqüent, representada per tres cards d'or sobre camp de gules. El sarcòfag esmentat de Berenguera de Cardona, que apareix avui adossat a la façana del monestir femení de Vallbona de les Monges, porta el mateix atribut.²⁴ El card únic és també l'escollit per

al cavaller de Cardona que apareix en un capitell de Santa Maria de l'Estany i per als grafits del castell de Castellfollit de Riubregós, vinculats també a aquesta cronologia.²⁵ Més complexa és la identificació del personatge cardoní que es pot vincular a aquest escut. No tenim, efectivament, notícies documentals de cap dona procedent del llinatge dels Cardona que ocupés el càrrec d'abadessa d'aquest monestir. Malgrat tot, la proximitat d'aquest escut a un altre, faixat amb cintes (i que Berga i Rossell identificava amb el dels Anglesola), permet, efectivament, apuntar cap a Sibil·la de Cardona, filla del vescomte Guillem I de Cardona. Sibil·la apareix esmentada per primera vegada pels volts del 1195 i quedà vídua el 1236, en morir el seu espòs Guillem d'Anglesola. No fóra estrany que en aquell moment decidís retirar-se al monestir, ben a prop de les terres del seu marit, fins a la fi dels seus dies. Amb tot, la presència de les armes cardonines al Pedregal no es justificaria únicament amb l'entrada en religió de Sibil·la de Cardona. L'any 1222, el seu pare, Guillem I de Cardona, ja havia cedit al monestir tot el delme de pa i vi i la resta dels drets que tenia sobre la casa que el cenobi tenia als Eixaders. Uns anys abans, una dama a la que identifiquem amb Anglesa de Cardona, va vendre al monestir la meitat del castell de Conill, lloc que, cal recordar-ho, era possessió cardonina des de mitjan segle XI.²⁶ I no seria estrany que, malgrat el silenci documental, aquest llinatge hagués fet una donació de sal al cenobi, de la mateixa manera que ho havia fet anys abans amb el monestir de Vallbona, que rebia tres quintars setmanals des del gener de 1187.²⁷

Al costat de les armes dels Cardona, apareix un segon escut faixat que hom ha volgut identificar amb el dels Anglesola. Tot i que les representacions habituals de les armes d'aquest llinatge es fan amb faixes vibrades, com ara als diferents exemples que es conserven a Vallbona, s'ha de dir que no és inhabitual trobar faixes simples a les armes dels Anglesola, tal com apareixen, per

²⁴ En dona notícia J. J. PIQUER I JOVER (1990), *Abaciologi de Vallbona: Història del monestir (1153-1990)*, Vallbona de les Monges, Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, dibuix 2, p. 72-73. Apareix reproduït a F. RODRÍGUEZ BERNAL (2009), *Els vescomtes de Cardona al segle XII: Una història a través dels seus testaments*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 77.

²⁵ E. CARBONELL I ESTELLER *et al.* (1981), «Els grafits de Castellfollit de Riubregós. Primeres aportacions», *Quaderns d'Estudis Medievals*, núm. 5, p. 278-310.

²⁶ Potser caldria recordar que Conill apareix repetidament com a possessió cardonina encara el 1375, quan fou erigit el comtat de Cardona: cf. J. SERRA I VILARÓ (1966), *Història de Cardona. I: Els senyors de Cardona*, Tarragona, Sugrañés Hermanos, p. 308 i s.

²⁷ Arxiu de Vallbona, *Índex vell de l'Arxiu*, f. 34r. Sobre les donacions salines dels Cardona i, especialment, sobre la donació a Vallbona, vegeu F. RODRÍGUEZ BERNAL (2009), *Els vescomtes de Cardona al segle XII: Una història a través dels seus testaments*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 100-101.

Figura 1.
Escuts heràldics de la
portalada de l'actual
ermita del Pedregal.

exemple, a l'*Armorial de Steve Tamborino*, de la Biblioteca Municipal de Tolosa de Llenguadoc.²⁸ La proximitat respecte a les armes dels Cardona, a tocar, ens remet, com abans, al personatge de Sibil·la.

Encara un tercer escut heràldic completa el conjunt de la façana. Aquest resulta, segurament, el de més difícil interpretació: els quatre pals sense color poden remetre a un bon grapat de nissagues catalanes. Amb tot, la identificació amb les armes comtals de Barcelona i reials d'Aragó ens sembla una hipòtesi plausible. És cert que els reis d'Aragó afavoriren repetidament el monestir del Pedregal. Pere el Catòlic, contemporani de Sibil·la de Cardona i de Guillem d'Anglesola, semblà tenir debilitat pel cenobi i sabem del cert que hi féu diverses donacions. El 13 d'octubre de 1209, des de Cervera, donava a Dolça de Peramola, abadessa del Pedregal, una peça de terra, una vinya, una mit-

gera de blat i una altra de civada.²⁹ Entre els testimonis de la donació, cal destacar, per la relació amb el nostre estudi, Guillem de Cardona, el seu fill Ramon Folc, Berenguer d'Anglesola i Guillem d'Anglesola. El 5 de març de 1210, Guillem de Tàrraga venia una terra al mateix monarca i a l'esmentada abadessa, i encara el maig de 1210 trobem una confirmació feta per Arsendis de Sadaona, la seva filla Estefania i els seus fills Ramon Arnau i Pere d'una donació d'una vinya feta pel rei Pere a l'abadessa Dolça.³⁰ La casa reial continuà, en temps de Jaume I, afavorint el monestir amb diverses prerrogatives, com ara el notari de Riudovelles i Conill.³¹

A l'interior de l'ermita hi ha un altre element heràldic també molt conegut per la historiografia. Es tracta de la làpida sepulcral de Romeu d'Aguiló, prevere i rector d'Arbeca, que porta una inscripció on s'explica com el seu fill, el mercader targarí Guillem Aguiló, féu

²⁸ BMTL, ms. 798, f. 13. Una reproducció d'aquest armorial es troba a M. de RIQUER (1983), *Heràldica catalana: Des de l'any 1150 al 1550*, Barcelona, Quaderns Crema, p. 391.

²⁹ M. ALVIRA CABRER (2010), *Pedro el Católico, rey de Aragón y conde de Barcelona (1196-1213): Documentos, testimonios y memoria histórica*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, doc. 956, p. 1022.

³⁰ M. ALVIRA CABRER (2010), *Pedro el Católico, rey de Aragón y conde de Barcelona (1196-1213): Documentos, testimonios y memoria histórica*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, doc. 1040, p. 1102.

³¹ R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrraga, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 66.

Figura 2.
**Sarcòfag invers,
a la façana de la
masia, amb les armes
dels Pons.**

traslladar els seus ossos al Pedregal i hi bastí, diu, un «monument» durant el segon quart del segle XIV. Una altra troballa heràldica reforça la presència d'aquesta família de notables al Pedregal, car a les parets del paller de la masia annexa hom ha trobat recentment un capitell que porta, en un costat, el mateix escut dels Aguiló.

Deixant de banda l'ermita actual i apropant-nos a l'indret on segurament s'aixecà el monestir primitiu, a l'exterior de la masia del Pedregal trobem una altra representació heràldica ben coneguda des d'antuvi i que hom ha relacionat amb el Pedregal. Es tracta del sarcòfag en posició invertida que hi ha a la façana de la masia i que conté tres escuts heràldics amb la mateixa figura: un edifici amb tres arcades. Tot i la manca de referents pictòrics, la peça ha estat encertadament vinculada al llinatge dels Pons.³² La família Pons tenia una forta pre-

sència a Tàrrega ja a l'inici del segle XV. El 1418, afegiren a la seva senyoria de Tàrrega la baronia de Ribelles. El fogatge del 1497 fa evident la seva presència constant a la comarca³³ i, encara al final de l'edat mitjana, els Pons eren propietaris de la baronia de l'Ofegat, després que aquest títol i la propietat passessin de la baronessa de Soldevila a la seva filla, maridada amb Onofre de Pons.³⁴ Amb tot, com abans, no trobem donacions dels Pons de Tàrrega al monestir entre la documentació coneguda del segle XV i tampoc no es pot apropar l'estil escultòric de les restes del sarcòfag a la segona meitat d'aquest segle. En tot cas, creiem que s'ha de relacionar més aviat amb algun membre de la família d'Arnau de Pons, de cronologia molt anterior. Aquest personatge, que era fill de Guillem de Puigverd i de la seva esposa Sança, ens interessa perquè sabem que l'any 1233 rebé dels pares el lloc i castell del Talladell, amb tots els habi-

³² Apareix així representat als segells de Berenguer de Pons, del 1325, i de Pere-Benet de Pons, del 1356. Ho recull M. de RIQUER (1983), *Heràldica catalana: Des de l'any 1150 al 1550*, Barcelona, Quaderns Crema, p. 282.

³³ M. VALLS (2006), *Demografia i onomàstica: Distribució geogràfica dels fogatges de 1497 i 1553*, Bellaterra, Centre d'Estudis Demogràfics, p. 7.

³⁴ J. M. SEGARRA I MALLA (1984), *Història de Tàrrega, amb els seus costums i tradicions*, vol. I, Tàrrega, Museu Comarcal, p. 139-140.

³⁵ El primer a citar aquest fet fou, segurament, A. PALAU I DULCET (1932), *Conca de Barberà. I: Guia de la Conca*, Barcelona, Impremta Romana, p. 85. Anys després, la notícia seria recollida i reproduïda per P. CATALÀ I ROCA i M. BRASÓ I VAQUÉS (1973), «Castell de Montbrí de la Marca», a *Castells catalans*, vol. IV, Barcelona, Rafael Dalmau, p. 271. El primer d'aquests autors encara la reutilitzaria a P. CATALÀ I ROCA (1979), «Castell del Talladell», a *Castells catalans*, vol. VI/II, Barcelona, Rafael Dalmau, p. 1052.

Figura 3.
Façana nord del paller
de la masia, on hi ha
un fragment amb les
armes dels Ballester.

Figura 4.
Armes dels Ballester
al paller de la masia.

tants, termes i drets.³⁵ La proximitat cronològica ens porta a pensar que aquest Arnau de Pons és el senyor del Talladell «anònim» que el 16 de setembre de 1248 donava llicència als habitants de la castlania per cedir béns lliurement al convent i monestir de Santa Maria del Pedregal.³⁶ Arnau de Pons tingué una filla anomenada Saurineta, fruit del seu matrimoni amb Saura, que sobreviuria a la filla, ja que la tenim documentada encara el 1269 pledejant amb Santes Creus per una deixa que Saurineta havia fet al monestir. Tant si el sarcòfag contingué les despulles del mateix Arnau de Pons com si hi fou enterrada la seva dona o filla, no hem de considerar estranya la presència de les armes dels Pons al Pedregal.

A l'exterior del paller de la mateixa masia trobem, a banda dels Aguiló (als quals ja hem fet referència), dos elements heràldics més: el primer és un escut amb tres margarides ben disposades que s'ha d'identificar amb els Margarit. Malgrat les primeres mencions a personatges amb aquest cognom que es remunten al segle XII, a la segona meitat del segle XIV els Margarit ja són un lli-

³⁶ R. BERGA I ROSSELL (1989), «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenes. Aproximació documental a la seva història», a *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*, Tàrrrega, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 64.

Figura 5. Façana est del paller, amb un fragment de capitell amb les armes dels Aguiló i dels Margarit.

Figura 6. Escut dels Aguiló.

Figura 7. Escut dels Margarit.

Figura 8.
Fragment amb les
armes dels Ballester a
l'interior de la masia.

Figura 9.
Escut dels Ballester
(detall).

natge que fixa el seu destí a Girona,³⁷ tot i que algun dels seus membres havia exercit com a sotsbatlle a Camarasa ja al segle XIV.³⁸ El segon element heràldic del paller de la masia, recentment recuperat durant unes reformes, apareix repetidament, ja que el tornarem a trobar a l'interior de la casa. Aquest escut mostra una ballesta com a figura heràldica única. A Catalunya, només un llinatge porta aquesta figura dins el seu escut heràldic: es tracta dels Ballester, família que florí al segle XIV i que destacà en diverses ocasions pel seu servei a la Corona. Amb petites variacions, aquesta representació apareix repetidament a diversos exemples, inclòs l'esmentat *Armorial de Steve Tamborino*. Tot i això, no tenim documentada la presència de cap dona d'aquest llinatge com a monja del Pedregal durant el període medieval. Tampoc no tenim notícia que cap Ballester fes donacions de terres, drets o

³⁷ La bibliografia sobre els Margarit és certament abundant. Vegeu, si us plau, S. SOBREQÜÉS VIDAL (1958), «Documentos relativos a la familia Margarit. Ensayo de reconstrucción del árbol genealógico del cardenal gerundense», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 12, p. 245-299; M. GÜELL I JUNKERT (2010), *El llinatge dels Margarit, del segle XIV al XIX i la de tots els llinatges vinculats*, Barcelona, Institució Catalana de Genealogia i Heràldica, i, finalment, sobre Girona, M. GÜELL I JUNKERT (2010), *Els Margarit de Castell d'Empordà: Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*, Barcelona, Fundació Noguera.

³⁸ S. SOBREQÜÉS VIDAL (1958), «Documentos relativos a la familia Margarit. Ensayo de reconstrucción del árbol genealógico del cardenal gerundense», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 12, p. 247-248.

privilegis al cenobi. Aquests precedents suposen un problema a l'hora d'explicar la presència del seu escut heràldic al monestir i ens obliguen a rastrejar la documentació externa a la recerca d'una hipòtesi plausible. Els Ballester tingueren, és cert, una estreta relació amb Tàrraga des que, el 28 de febrer de 1369, la reina nomenà procurador Arnau Ballester perquè rebés la vila en nom seu.³⁹ La nissaga comprà seguidament propietats a la regió i, el 1380, veiem el mateix Arnau Ballester com a senyor de l'onzè de totes les collites de la vila i els termes veïns.⁴⁰ Malgrat aquestes dades, les característiques plàstiques dels escuts ens porten, creiem, a una data més propera a nosaltres: els dos exemples que hem documentat tenen una proximitat estilística evident que ens remet a una cronologia més tardana. Si no anem errats en aquesta identificació, creiem que l'escut heràldic que presentem podria correspondre a Joana Ballester, que, des del 1511, era vídua d'Hug de Cardona, baró de l'Albi i de Cervià. El matrimoni havia tingut una filla, Joana de Cardona, la qual, en maridar-se amb Pere Lluís d'Erill-Orcau Anglesola, senyor d'Erill i d'Anglesola, es convertí en Joana de Cardona-Anglesola. Creiem plausible considerar que, després de la mort del seu marit, Joana Ballester seguí buscant un indret proper a les propietats dels Anglesola, els seus consogres. L'entrada en religió era un recurs habitual per a les vídues i el monestir del Pedregal li oferia l'atractiu de la proximitat respecte dels dominis de la seva filla.⁴¹ Aquesta possibilitat ens ajudaria a explicar la repetida presència de les armes dels Ballester.

Conclusions

La documentació conservada no sembla poder confirmar l'argumentari de la tradició, que fa del llinatge dels Anglesola els protagonistes de la fundació i el bastiment del cenobi del Pedregal. No són els barons de l'alta aristocràcia catalana, sinó els membres de les famílies locals influents (Guillem Pucurull i Elicsèn, Pere de Talladell, etc.), els qui posen les seves terres al servei de la nova comuni-

tat. Entre els primers llinatges importants que hi fan cap, cal destacar els Peramola. La recerca documental explica l'arribada de Dolça de Peramola i de la seva filla Berenguera al Pedregal arran de l'entrada en religió del seu marit a Sant Cugat. Mare i filla seran dues abadesses que enfortiran patrimonialment el cenobi gràcies als seus contactes amb l'alta noblesa catalana. Des de l'època de les Peramola, és palesa la presència de la casa reial i dels Cardona. Els primers atorguen propietats, drets i privilegis que consoliden el cenobi al llarg dels segles XII i XIII (Alfons I, Pere el Catòlic i Jaume I). Els segons li obren les portes de Conill, on el monestir estableix el seu domini durant els anys posteriors, amb diferents donacions de particulars.

No serà fins a l'inici del segle XIV que els Anglesola apareixeran en la figura de l'abadessa Berenguera d'Anglesola, que inicia una etapa d'abadesses de nissagues de prestigi dins la societat catalana medieval: Orís, Castellví o Jorba són les famílies originàries de les abadesses d'aquest període, per al qual, cal dir-ho, tenim greus mancances documentals.

L'heràldica reforça el paper que l'aristocràcia tingué en el sosteniment i desenvolupament del cenobi. Les armes ja conegudes des d'antic confirmen, d'una banda, el protagonisme dels Cardona i de la monarquia en l'augment del prestigi i del temporal del Pedregal. Però la identificació del blasó faixat que els acompanya com el dels Anglesola va alimentar en el seu moment hipòtesis sobre el protagonisme d'aquesta nissaga en els primers anys de la seva evolució, presència que les fonts escrites no corroboren. Finalment, les noves troballes heràldiques que presentem ens permeten, d'una banda, reforçar la presència dels Aguiló; de l'altra, ens donen elements per apuntar la presència de dones procedents d'altres llinatges, com ara els Ballester i els Margarit, i, finalment, ens permeten omplir el buit documental tot destacant el paper que aquestes famílies tingueren al monestir del Pedregal durant l'edat mitjana.

³⁹ J. M. SEGARRA I MALLA (1984), *Història de Tàrraga, amb els seus costums i tradicions*, vol. I, Tàrraga, Museu Comarcal, p. 177.

⁴⁰ J. M. SEGARRA I MALLA (1984), *Història de Tàrraga, amb els seus costums i tradicions*, vol. I, Tàrraga, Museu Comarcal, p. 124.

⁴¹ A l'espera de futures troballes documentals, no hem de descartar la possibilitat que Joana Ballester hagués exercit d'abadessa del monestir a partir del 1511 (o pocs anys després), fet que permetria omplir un dels buits que l'abaciologi presenta entre el 1494 i el 1582.

Bibliografia

- AURELL, M. (1995). *Les noces du comte: Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*. París: Publications de la Sorbonne.
- (1996). *La noblesse en Occident (ve-xve siècles)*. París: Armand Colin.
- BARAUT, C. (1983). «Els documents dels anys 1051-1075, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». *Urgellia*, núm. 6, p. 7-243.
- BELLMUNT I FIGUERAS, J. (1999). *Devocions marianes populars: L'Urgell*. Lleida: Pagès.
- BERGA I ROSSELL, R. (1989). «El monestir de Santa Maria del Pedregal de monges cistercenques. Aproximació documental a la seva història». A: *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*. Tàrrrega: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 55-99.
- CASAS NADAL, M. (1996). *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: Documentos (1162-1196)*. Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- CATALÀ I ROCA, P. (1979). «Castell del Talladell». A: *Castells catalans*. Vol. VI/II. Barcelona: Rafael Dalmau, p. 1051-1053.
- CATALÀ I ROCA, P.; BRASÓ I VAQUÉS, M. (1973). «Castell de Montbrió de la Marca». A: *Castells catalans*. Vol. IV. Barcelona: Rafael Dalmau, p. 271-273.
- FORT COGUL, E. (2002). «Tres monestirs cistercencs de la comarca de Tàrrrega a la primera meitat del segle XVI». Ed. a cura de G. Gonzalbo Bou. *URTX: Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 15, p. 115-121.
- GÜELL I JUNKERT, M. (2010). *Els Margarit de Castell d'Empordà: Família, noblesa i patrimoni a l'època moderna*. Barcelona: Fundació Noguera.
- (2010). *El llinatge dels Margarit, del segle XIV al XIX i la de tots els llinatges vinculats*. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica.
- LLOBET I PORTELLA, J. M. (1989). «Algunes notícies sobre dos monestirs cistercencs: el Pedregal i Vallbona de les Monges (1354-1757)». A: *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*. Tàrrrega: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 17-35.
- PALAU I DULCET, A. (1932). *Conca de Barberà. I: Guia de la Conca*. Barcelona: Impremta Romana.
- PIQUER I JOVER, J. J. (1990). *Abaciologi de Vallbona: Història del monestir (1153-1990)*. Vallbona de les Monges: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort.
- PLANES I CLOSA, J. M. (2011). *Els Montserrat i els Grimau de Tàrrrega (segles XVI-XIX): Noblesa, rendisme, gestió patrimonial i protagonisme públic*. Tàrrrega: Ajuntament de Tàrrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega.
- RIQUER, M. de (1983). *Heràldica catalana: Des de l'any 1150 al 1550*. Barcelona: Quaderns Crema.
- RODRÍGUEZ BERNAL, F. (2009). *Els vescomtes de Cardona al segle XII: Una història a través dels seus testaments*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- (2011). «Folc II, vescomte de Cardona, bisbe electe d'Urgell i bisbe de Barcelona (c. 1040-1099)». *Paratge*, núm. 24, p. 253-269.
- SEGARRA I MALLA, J. M. (1984). *Història de Tàrrrega, amb els seus costums i tradicions*. Vol. I. Tàrrrega: Museu Comarcal.
- SERRA I VILARÓ, J. (1966). *Història de Cardona. I: Els senyors de Cardona*. Tarragona: Sugrañés Hermanos.
- SOBREQUÉS VIDAL, S. (1958). «Documentos relativos a la familia Margarit. Ensayo de reconstrucción del árbol genealógico del cardenal gerundense». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 12, p. 245-299.
- TOUS I SANABRA, J. (1989). «Els signes gliptogràfics cistercencs del monestir del Pedregal». A: *Els monestirs cistercencs de la vall del Corb*. Tàrrrega: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 101-126.
- VALLS, M. (2006). *Demografia i onomàstica: Distribució geogràfica dels fogatges de 1497 i 1553*. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.
- VALLS I TABERNER, F. (1932). «La primera dinastia vescomtal de Cardona». *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XVI, p. 112-121.
- ZARAGOZA PASCUAL, E. (1997). *Catàleg dels monestirs catalans*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.